

הישיבה השבעים ושלוש

ביום הרביעי, ב' בניסן תשכ"ו, בשעות 2.30 עד 7.15 אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים הנוכחים: החברים האדונים אברמסון, בלאו, בן-חיים, בן-צנן, בנעט, ברנרין, מלמד, מירסקי, סדן, קוטשר, רבין, ריבלין, שלי. החברים היועצים הגב' גרבלי, האדונים זיידל, לייבל, מורג, פרץ, שבטיאל. אורחים: ד"ר חיים אורמיאן והרב דוד גולדשטיין. המנהל האמרכלי הא' בן-מנחם. חברי המזכירות: הגב' בהט וקלאר והאדונים אמיר, בנדויד, מדן. הצטדקו על היעדרם: האדונים אורבך, טור-סיני, שירמן, בורלא. האדונים אירמאי וייבין בחו"ל.

סדר היום: א. מונחי החינוך: ו. מונחי החינוך הגבוה
ב. דיון בבעיות תיקון הלשון.

א. הא' מדן: בהודעה שנשלחה לחברים הובאו השינויים האחרונים, ששינתה הוועדה בפרק ו' של המונחים, מונחי החינוך הגבוה, לאחר שעינה בהערות על הודעת הסיכום. שום מונח מתוך הרשימה לא הוצע לדיון במליאה לא מצד הוועדה ולא מצד חברי האקדמיה. הצבעה: בעד אישור מונחי החינוך הגבוה – 11

נגדו לא הצביע איש

2 –

נמנעו

רשימת מונחי החינוך הגבוה אושרה.

הא' אורמיאן: הרשו נא לי להיפרד מכם. זוהי הישיבה האחרונה המיועדת למונחי החינוך. בהודמנות זו הרשו לי להודות לכם על הבנתכם לגבי עבודה, שהשתתפתי בה עמכם גם בוועדה למונחי הפסיכולוגיה וגם בוועדה למונחי החינוך. נכנסתי לוועדה למונחי הפסיכולוגיה לפני עשרים וחמש שנים, ועלי להודות לחברים שעבדתי עמם. מזכירה היה בראשונה חברנו פרופ' בן-חיים, ולאחר מכן נתחלפו חברים ומזכירים. מהשתתפתי בוועדות למדתי הרבה בענייני לשון, וגם בענייני פסיכולוגיה וחינוך, מאחר שלשם הגשת הדברים לפני החברים הוצרכתי להגדירם ולהסבירם.

הא' בן-חיים: לא ידעתי, שעם אישורו של פרק זה סיימה הוועדה את עבודתה. אילו ידעתי, הייתי מקדים תודה לוועדה על עבודתה המסורה במשך שנים רבות, ובמיוחד ליו"ר שלה ד"ר אורמיאן, ששירת את הוועדה בהתמדה, בחביבות ובמסירות. לא פעם נטלה הוועדה עליה טורח נוסף, שהעמיסה עליה המליאה בדיונה. אנו מקווים שבוה לא סיימה הוועדה, ובודאי לא ד"ר אורמיאן, את פעולתו למען הלשון ועוד ניפגש בעתיד, במחיצת האקדמיה.

הא' מדן: ברצוני לציין כאן שתי תכונות עיקריות, שהצטיינה בהן עבודתו של חברנו הד"ר אורמיאן בוועדות. חברי המזכירות המדעית יודעים מניסיונם, כמה טוב נעים הוא, כשמודמן בין אנשי המקצוע שבועדה אדם, שאינו אצל הלשון העברית כגור וכאורה נטה ללוק, אולם מציאה נדירה היא זאת. בד"ר אורמיאן מצאנו חבר, שמלבד בקיאותו המקצועית מעורה הוא בלשון העברית ובספרותה, יודע את דרכיה ומכיר את סייגיה. תכונתו השנייה – ואף היא דבר נדיר – הבנה מלאה בדרך עבודתו של ועד הלשון ושל האקדמיה ללשון העברית, משמעת

1. הרשימה נדפסה ביזכרונות האקדמיה, כרך יב, עמ' 40-42.

להחלטות, ומתוך כך מאמץ מתמיד להתאים את קביעות ועדותיו לקביעות האחרות הן בתחום המונחים, הן בתחום הדקדוק. ירבו כמותו בין חברינו לעבודה.

הא' לייבל: כבן עירו של ד"ר אורמיאן, וכמי שדר ברחוב אחד עמו בטרנוב שבגאליציה והכיר את הוריו, רוצה אף אני לברכו בהודמנות זו. בימי ילדותו של אורמיאן לא פיללתי, שאוכה לאחר שנים הרבה להיפגש עמו בעבודה כאן, בתחום לשוננו, ויחד עמכם. שמח אני גם על העמדה החשובה, שכבש לעצמו ירדי בן עירי, שרבים – מורים ותלמידים – נהנים מתורתו ומפעולתו, ויחד עמהם אני מאחל לו שנים רבות נוספות של פעולה ברוכה.

ב. הא' בן-חיים: באחת הישיבות הקודמות של המליאה שמענו את דבריו של הא' בנדיד על ענייני לשון שעלו בעבודתו בפיקוח על לשון השידורים מטעם האקדמיה. בוויכוח שנתעורר אנב ההרצאה הובעה משאלה, שתוקדש ישיבה מיוחדת, אחת או יותר לדיון בשאלה, מהו הכיוון של עבודת הפיקוח והתיקון בלשון השידור והעיתונות, ומהם הגבולות להתערבות האקדמיה בתיקון הלשון בכלל.

הוועדה לענייני דקדוק שימושיים דנה בדבר ביום י"ד בטבת, תשכ"ו, והשתתפו עמה גם האדונים בנדיד, בן-גון, שלי, רבין. בישיבה זו הוחלט שהדרך הנאותה לדיון במליאת האקדמיה היא, שייפתח הדיון בשתי הרצאות מפי החברים, שיש להניח כי עמדתם בשאלה זו שונה זה מזה. האדונים רבין ומירסקי קיבלו על עצמם להיות הפותחים, ואקדים להם תודה על כך.

הא' רבין: לית מאן דפליג, שאחד מתפקידיה העיקריים של האקדמיה ללשון העברית הוא נורמטיבי. תפקיד זה הוא המייחד אותה מבין מוסדות מחקר אחרים בתחום הלשון, והוא שהעניק לה את המעמד הממלכתי. למונח "נורמטיבי", כשהוא חל על הלשון, יש שתי משמעויות: שמירת הנורמה וקביעת הנורמה. כשאנחנו ממנים את מיוצענו מר אבא בנדיד לדאוג לרמת העברית בקול ישראל, כשאנחנו מדברים על תכניות לפקח פיקוח יעיל על לשון העיתונים, אנחנו עוסקים בשמירת הנורמה; כשאנחנו מחליטים על מינוח או קובעים את כללי הקמץ, הפתח והחולם, אנחנו עוסקים בקביעת הנורמה, יוצרים נורמות נוספות, שגם עליהן יש, כמובן, לשמור אחר כך. והנה נוצר במרוצת השנים מצב הראוי לתשומת לב: האקדמיה כגוף מטפלת הרבה ובהצלחה בקביעת נורמות בתחום אוצר המלים, והתחילה לאחרונה לפעול כקובעת נורמות גם בתחום מצומצם של נטיית השמות ע"י קביעת כללים לתנועות – אך בכל מה שנוגע לדקדוק במובן הרחב, לתחביר ולשימוש הלשון, ממצטת מליאת האקדמיה להופיע כגוף נורמטיבי קובע, ואף יוצא מן הדיונים, שהיא רואה כאן את תפקידיה בעיקר כגוף מְשַׁמֵּר. אין ספק שבתחום זה, דקדוק ותחביר, יש מקום נרחב לשמירה: רוב חלקיו קבועים ועומדים על יסוד לשון מקורותינו ואינם צריכים לקביעתם להחלטות האקדמיה, ואילו לשון הרחוב, ולעתים גם לשון הכתיבה בעם ובעיתונות, מתרחקת מיסודות מוצקים אלה ומנהיגה במקומם צורות המנוגדות למבנה המקובל של הלשון העברית. אין אני סבור, שהאקדמיה צריכה לאשר את הסטיות הללו מן הדקדוק והתחביר המקובלים. אדרבה, נראה לי, שטובת לשוננו דורשת, שהאקדמיה תטיל את סמכותה במאזניים למען השמירה על הקיים. ואולם אין כל מערכת הדקדוק והתחביר בנויה על אותם יסודות איתנים. יש שטחים נרחבים, שלגביהם חסרה כליל הקביעה הנורמטיבית המוסמכת, היא זה בגלל סתירות בין הכללים הניתנים להסיק מן המקורות או בגלל התפתחויות חדשות, כשרות כשלעצמן, אשר אין ללמוד לגבן מן המקורות שבידנו, על כל פנים לפי הדרך שאנו, חברי האקדמיה, תופסים את המקורות. קיים כעין שטח הפקר, ובשטח זה פעילים הוגי לשון יחידים, ביניהם אנשים חשובים ומכובדים, ומהם גם כאלה שהם עצמם חברי האקדמיה, ומשתדלים להכריע בשאלות כל

אחד על פי שיטתו, ולגבי רוב העניינים יש חילוקי דעות. המצב תואר ונוסח בהקדמה לחוברת האחרונה של "לשוננו לעם" ניסוח מצוי. אני מצטט מקונטרס קסג, עמ' 3:

"רק מדור אחד, תיקוני הלשון, נתקפח לכאורה בשנים האחרונות. אמנם זנחנו לחלוטין את השיטה "אל תאמר – אמור", שהצדקתה מצד ההלכה ותועלתה מצד המעשה מפוקפקות, אבל תמורתו הרחבנו את בירורי הלשון, שבעיות מוסברות ומאורות בהם מכל צדיהן, והקורא נרמו לבחור בדרך, הנראית למחבר כדרך הנאותה לעברית של ימינו.

אמרנו "הנראית למחבר" – להשמיע שאין הדברים נאמרים כפסקי הלכות מטעם האקדמיה אלא אם כן הוער בפירוש שהחלטה לפנינו (כמו בקונטרס על כללי הקמץ הגדול, למשל). דעותיהם והצעותיהם של המחברים באות כאן, מפני שדעת העורכים נוטה להן, או שחשובות הן כדי ויכות וביורור נוסף."

מתוך הטענות והתלונות המועלות בוויכוחים על קלקול לשוננו, אפשר לעתים לקבל את הרושם, כאילו הציבור הרחב, ובפרט הדור הצעיר, הנם בענייני לשון מומרים להכעיס, החוטאים כנגד כלליה ודרכיה של העברית ממש מתוך הנאה, ואף נאמר, שאנחנו, הבלשנים המקצועיים באוניברסיטאות, חוטאים ומחטיאים, רחמנא ליצלן, ומלמדים את הקהל, שטוב לו לדבר דיבורים עקלקלים. אינני רוצה להצדיק את הבלשנים, כי אני אינטרסנט, ואיני חושב, שאין מדע צריך הצדקה לזכותו לחפש מה שנראה לו כאמת; אבל אני מוכרח להגן על הציבור מפני ההאשמות הללו. ציבורנו סובל מבורות בענייני לשון, והלוואי וילמד. אם אדם צעיר, שסיים בית ספר תיכון ועמד בבחינת הגמר, אינו בקי בלשון, אין האשמה בו, אלא במוריו שלא הצליחו ללמדו, ואם איננו יודע, שיש כללי פיסוק או כללי כתיב של האקדמיה, האשמה באלה שלא ראו צורך להעמידו על קיום הכללים הללו. אבל מתוך מגע יום-יום עם סטודנטים, מורים ותלמידי התיכון, אני יכול להעיד, שעל כל פנים חלק זה של הציבור ממש צמא להדרכה ברורה בענייני דקדוק ותחביר. על כך תעיד גם התפוצה המרובה, ממש של רבי-מכר, של ספרים כמו "עברית כהלכה" מאת פרופ' י' פרץ, "ודייק" מאת בהט ורון, ו"יד הלשון" מאת י' אבינרי. אני יכול להבטיח רווחים טובים לכל מי שיעלה בידו לנסח את כללי הלשון ושימוש הלשון בצורה מקיפה ונוחה לשימוש. אבל בספר כמו "יד הלשון", שהוא הנפוץ ביותר בשעה זו, נתקל הקורא מדי פעם ברמזים לחילוקי דעות. התלמיד נוכח, שמורו מלמד בניגוד ל"יד הלשון"; ולא אחת קרה, שבבחינות הבגרות שאלו על עניינים נורמטיביים שכלל לא נזכרו בשיעורים, או שהבוחר ציין את התשובה כבלתי נכונה, שהייתה בהתאם למה שלמד או קרא התלמיד – ופעם אחת אף קרה מקרה, שהבוחר הכריע בניגוד להחלטה מפורשת של האקדמיה. ואם התלמיד או המבוגר מתעניין באמת, וקורא ספרים בתיקון הלשון, הוא מוצא שהאחד אומר בדיק היפוכו של מה שאומר השני. הקהל שואל תכופות: ומה אומרת האקדמיה? וצריך להודות שהאקדמיה לא הכריעה בשאלה זו. והנה קרה, שאדם שהוא שליח ממש של האקדמיה, פרסם שורה של קביעות נורמטיביות באותו תחום שאינו מוכרע, והובעה עליהן התנגדות מצד חברים מחברי האקדמיה, שסברו אחרת באותן השאלות – ולמה לא? הרי זו זכותו של כל אדם, גם של חבר האקדמיה, להכריע כדרכו הוא, כי אין על דברים אלה החלטות מוסכמות, ואיש הישר בעיניו יעשה.

מצב זה אפשר להצדיק מבחינה מדעית. השאלות השנויות במחלוקת הן באמת שאלות מסובכות, ובכל אחת יש פנים לכאן ולכאן. אבל הפעולה הנורמטיבית אינה פעולה מדעית – אם כי יש לה קשרים עם המדע – אלא פעולה ציבורית, ואם יש צורך ציבורי בהכרעה, נראה לי, שצורך זה דוחה את מצוות המצפון המדעי. מקומו, *Sitz im Leben*, של הכלל הנורמטיבי הוא בבית-הספר. צריך לתת לבית-הספר כללים ברורים בלשון, כדי שהמורה יוכל לעשות את עבודתו ביעילות, ולא יצטרך להיהפך לחוקר לשון בלתי מוסמך (בנוסף על היותו, לדאבונו, במקרים רבים גם מורה בלתי מוסמך), לפני שיוכל לתקן את שגיאות תלמידיו. אי אפשר, שמורה הלשון יחיה בפחד תמידי, שהבוחן בבחינת הגמר יגלה כללים חדשים, שאיש לא שמע עליהם, ושזה יכשיל את תלמידיו. מערכת חוקים צריכה להיות פיניטית וחד-משמעית, אחרת היא הומנה לעבריינות. ובאמת, המצב באותו תחום בלתי מוכרע של הלשון גורם לעבריינות גם בתחומים שהחוקים ברורים בהם. הקהל אינו יכול להבדיל בין "אל תאמר – אמור", המבוסס על שימוש כל המקורות, ובין "אל תאמר – אמור", המבוסס על סברה של אחד מן המתחרים בתיקון הלשון. כשהוא רואה, שלקביעות המנוסחות בביטחון מוחלט יש עוררין בספריהם של אנשי מדע אחרים, אינו יכול אלא להגיע למסקנה, שכל מה שמרצים לפניו אינו אלא סברות אישיות, ושאפשר תמיד למצוא מחבר שיצדיק את השגיאה שאני רגיל לה.

והנה בפניכם רשימה קצרה של ענייני לשון, שיש בהם חילוקי דעות:

1. האם מותר לצרף שני סומכים לנסמך אחד?
 2. האם מותר להשתמש בשרשרת סמיכויות?
 3. האם מותר לומר "את אותו האיש ראיתי"?
 4. האם מותר לומר "איזה ספרים קראת", או שמא רק "אילו ספרים"?
 5. האם אומרים "הספר נכתב על ידו" או "על ידיו"?
 6. האם בכלל מותר לומר "הספר נכתב על ידי מישהו"?
 7. האם "באם" במקום "אם" צורה כשרה?
 8. בחדשות קול ישראל מיום 20.3 נאמר: "באנייה צוות של 174 איש, שביקרו בארץ". המדובר באנייה שהגיעה לביקור, וודאי כמעט איש מצוותה לא ביקר בארץ קודם לכן. האם "משפט המשך" כזה מותר או לא?
- תלמידי, מר מרדכי בן-אשר, העובד על תולדות הדקדוק הנורמטיבי, שלח לי רשימה של 28 שאלות כאלה (או שמא "כאלו"?), ובלי ספק היא לוקה בחסר.
- נדמה לי, שאין מנוס מן המסקנה, שחובתה של האקדמיה לטפל בשאלות כאלה, ולבוא בהן לידי החלטות ברורות. אם אנחנו מפחדים מן הלבטים, עליי לומר, שאינני חושב כי הקושי להחליט במקרים אלה גדול מאשר ברוב השאלות של מלים או של דקדוק התנועות, העומדות לדין בפנינו. אדרבא, כיוון שהטכניקה לגבי רוב השאלות הללו דומה, יהיה אחרי זמן מה הדין יותר קל מאשר בשאלות של מלים, שכל אחת מהן עולם לעצמה.
- ועוד דבר: דיון כזה, שהוא בשאלות אשר כל אדם כותב מעוניין בפתרונן, יש בו כדי להרים את קרנה של האקדמיה בעיני הבריות, לעשותה בתודעת הקהל לאותו פוסק אחרון בשאלות הלשון, שאליו משתוקק הקהל, לעורר התעניינות בדיונים שלנו. ואולי אפשר לקוות, שגם אותם חברינו מבין הסופרים, המוקירים את רגלם מישיבותינו, יימשכו לדיונים שיש בהם כדי להשפיע על כתיבתם?
- אני מציע אם כן את ההצעות הבאות:
- א. שיוקצב זמן ניכר בישיבות המליאה לשאלות דקדוק ותחביר.
 - ב. שבמקרה הצורך יצומצם הזמן לאישור רשימות מלים ע"י פישוט וייעול נוסף של

התהליכים, אולי ע"י מינוי ועד מיוחד לאישור רשימות שאין עליהן עוררין. ג. שתוכן רשימה כוללת של כל השאלות הדקדוקיות והתחבריות השנויות במחלוקת, ושתאורגן רשימה זו בצורה המתאימה לדיון במליאה. מוטב שנקבל את החומר בגושים גדולים, ונוכל להתכונן כראוי. ד. שיתקיים, אחרי זמן מה, דיון בשאלה, אם פעילותנו החדשה מתקדמת בצורה כזאת שכדאי להמשיך בה, אם אפשר לחשוב על צירוף החלטותינו עם החומר שאינו שנוי במחלוקת לדקדוק של האקדמיה ללשון העברית.

הא' מירסקי: עניין זה שאנו באים עתה לענות בו, באנו אליו לכאורה בדרך אקראי; האקדמיה נתעוררה עליו להגיל דבריו של הא' בנדוד, שסיפר כאן על מלאכתו, שעשה בתקנת הלשון של קרייני הרדיו. אבל הדברים, שדיברו החברים בעניין זה במליאה, ולאחר מכן בוועדה לענייני הלשון השוטפים בישיבה שזומנה לשם כך, נאמרו לא רק לעניין הפרטים שעורר הא' בנדוד, אלא מן הוויכוח הוכח, שגמל בקרב החברים החפץ להיפנות ולעיין במהלכה של הלשון העברית ובסגנון ההולך ודבק בה.

כל ימיה של האקדמיה, כוועד הלשון שלפניה, היו דעתה ולבה נתונים לקרוא שמות לחפצים ולפעולות המתחדשים בעולם תדיר. דבר זה צורך השעה היה, שבזה הייתה תלויה תחייתה של הלשון העברית. ועדיין השעה צריכה לכך, שיהו ממלאים מה שחסר ממנה בשביל שתוכל להתקיים ולעמוד ברשות עצמה. ואין שיעור לגדל הזכות שסיגלה האקדמיה בפועלה זה, שנתנה על ידי כך למדינה את הכושר להיות מלכות הוגנת, שיש לה כתב ולשון. וגם מצד רוחו של המעשה הזה, מה שהוא מן השפה ולפנים, ברי הדבר, שבשמות החדשים שקראה האקדמיה לכל מה שלא היה לו שם בלשון עברי, יצא לאור הרבה מאפיייה של אומה זו, מתורתה ומחכמתה.

אבל השמות והפעלים בפני עצמם, אף על פי שהם גופי הלשון ורוב בניינה, עדיין אין הלשון יכולה להגיע לחיים בהם בלבד, על כל פנים לא לחיים של כבוד. השמות והפעלים אינם אלא בבחינת חומר, והם צריכים עוד לצורה של סגנון, שתיתן בהם חיות וקיום ומעמד, שהסגנון בו בעיקר שפוך רוחה של האומה ודעתה, אם גבוהים אם שפלים. שהשמות והפעלים עומדים מזומנים לעשות רצונו של הסגנון, והסגנון הוא הנותן בלשון את טבעה ומצווה לה את דרכה.

מתולדותיה הארוכות של הלשון העברית, מן הזימונים שנודמנה עם לשונות לעז ומן ההכרעות שהוכרעו לה, אנו יכולים ללמוד מה כוחם של השמות והפעלים, ומה כוחו של הסגנון, וכוחו של מי מהם גדול. בתקופת המדרש נודמנה הלשון העברית עם לשון יוון ועם לשון רומי. ובמדרש באו הרבה שמות מן הלשונות של שתי אומות אלו, ואף על פי כן לא הפסידו את הסגנון של המדרש, לפי שהשמות אחיזה רפויה להם בלשון עברי; אין הם מתחברים בדיבור אלא בה"א הידיעה ובוי"ו החיבור ובאותיות ככל"ם לפניהם, ובסימן הריבוי לאחריהם. ואם אין עיניי מטעות אותי, גם את אלה נתן הסגנון העברי לשמות הלעז בצמצום, וצורת הנסמך כמעט שמנע מהם לגמרי. ועלינו להחזיק טובה לחכמינו שנהגו כן במלות הלעז, שלא דיבקו ולא הבליעז אותן בלשון עברי, אלא הניחו להן פתח לצאת מלשון עברי, בלא שיבולע לו במאום, והנחילו לנו סגנון שדורגו בחר בו וסופרי זמננו מתגעגעים עליו ומתרפקים עליו. ומי שרוצה לקרוא במדרש, ואינו מבין את שמות הלעז, אינו צריך אלא למילן לעיין בו בשביל לידע את תרגומם, והעניין יוברר לו. ונמצא, שלא הפסדנו על ידי מלות הלעז שבמדרש אלא את מלות לשון עברי, שמלות הלעז באו במקומן, אבל הסגנון עומד בגבורתו. וימון אחר נודמנה הלשון העברית עם לשון ישמעאל, בכתבי התרגומים של חכמי ימי

הביניים, של התיבונים וחבריהם. השמות והפעלים שבאותם הכתבים רובם ככולם מלשון עברי הם, אבל הסגנון אינו עברי, אין לו יסוד לא במקרא ולא במשנה. וכיוון שהסגנון הועתק מלשון זרים, אין בירור בשמות ובפעלים העבריים שבאותם כתבים. שום ספר מלים לא יסייע לקורא בשביל להבין את הכתוב בהם. דבריהם רחוקים, וזרות עומדת בהם, והם נכנסים באוזנינו מעומעמים ומטושטשים ומקוטעים כדברי אדם כבד פה העמוס בלשונו.

תחילתה של האקדמיה או של ועד הלשון לעסוק בחידושי המלים הייתה, בשעה שידיעת הסגנון הייתה פשוטה בקרב דוברי העברית. הבריות ידעו את תבניותיו וצורותיו ודפוסיו של הסגנון, אם של סגנון המקרא או של סגנון המשנה או של סגנון ביניים הבלול ומוזג מזה ומזה. ומה היו חסרים? מלים – שמות ופעלים. הכול זוכרים את זריחת פניהם של יהודים, שהיו משתעשעים בכל ספר מלים ושמחים על כל מלה שנתחדשה לשימה בתוך כלי הסגנון הפנויים הערוכים בפיהם.

היום נתחלפו המסיבות. המלים מצויות בלשון, ולא עוד, אלא שדומה כאילו הלשון כבר שפעה מלים, וכבר אין לה בית קיבול להוסיף ולקלוט עוד. לדעתי, עדיין לא הגיעה הלשון לידי שביעה, רחוקים אנחנו מזה, ועדיין אנו חסרים הרבה מאוד. אבל הבריות נוהגים בלשון מנהג של בזכות. אילולא יראתי, אמרתי: כמנהגנו בממונו – כך מנהגנו בלשון, מנהג של דל בזון, שהוא חסר כדי צרכיו, ומבזבו ומאבד המעט שיש לו. הלא דבר הוא, שכל מלה חדשה הבאה אל הלשון לוחכת את כל סביבותיה, והבריות מוציאים מפניה את דינרי הלשון היקרים המצויים בעין. אוכיר בזה שתי דוגמאות: הכול יודעים שכיוון שבאה מלת "תקרית" ללשון עמדו הבריות והוציאו מפניה את המלים "מכשול" ו"קלקול" ו"קלקלה" ו"תקלה" ו"פגע" ועוד, כאילו אין צורך בהן. וכיוון שנתחדשה מלת "פער" נטלוה הבריות ומסתפקים בה ושוב אינם צריכים לא ל"רווח" ולא ל"מרחק" ולא ל"הבדל" ולא ל"הפרש" ולא ל"חילוק"; די להם ב"פער". ואם תמצאו לומר שמפני חיבת החדש הבריות אווזים במלים הללו, ומניחים מחמתן את האחרות, בבחינת "אידי דאתיא מדרשא (כלומר מן החידוש) חביבא ליה" – אין הדבר כן, לפי שכך נוהגים הבריות גם במלים עתיקות. אביא לפיכך דוגמה אחת, כגון שתפסו האנשים בפועל "יפע" יצאו וקיצצו את כוחן של חצי תריסר מלים, אם לא יותר מזה, ותחת אשר היו אומרים שהפקיד בא לעבודה, אומרים עליו היום שהוא "הופיע", והשחקן העולה על הבמה אומרים שהוא "מופיע", וחיל הנדרש להתייצב בפני מפקדו, אומרים לו שהוא חייב "להופיע" בפניו. ומאמר הנדפס בעיתון אינו נדפס, אלא "מופיע". וישו של אדם אינו כתוב ברשימה, אלא "מופיע" בה. ואף אישה אומרת על חברתה שהיא "הופיעה" בשמלה חדשה, ואין כוונתה לומר אלא שלבשה אותה. – באה מלה אחת "הופיע", מלה שמקצת מליצה וציור דבוק בה ודחקה הרבה פעלים, פעלים פשוטים ובריאים, מעיקרי הלשון ומיסודותיה, שאי אפשר ללשון העברית, ואף לא לשון אחרת, בלא הם. ודאי ידועות לחברי האקדמיה דוגמאות אחרות למכביר. והלא דבר הוא, שלשונו אוכלת קצתה את קצתה, המועט בולע את המרובה, והלשון הולכת ומצטמקת. דבר זה צריך עיון גדול, מה הווה לה ללשון, שאנו הולכים ומרחיבים לה במלים חדשות, והיא הולכת ומצטמצמת? צריכים אנו לחקור ולדרוש לסיבת הדבר, שמא סיבת הדבר, שיש בפי הבריות מלים, ורק מעט דפוסו לשון. אין להם תבניות סגנון, אין כלי סגנון בשביל לומר רעיון; יש להם פרטים, ואין להם כללים. מה שלמדתי מניסיוני בהוראת הלשון העברית הלכה למעשה, לפני כמה שנים באוניברסיטה העברית, מחזקני בסברתי זאת.

אין בפי האנשים היום, בפי דיבורם ובפי כתבם, אלא שברי כלי סגנון עבריים, והעתקים של דרכי סגנון לועזיים, שעל כורחם מטושטשים הם, ואדם אינו יודע, איך יכלכל את מליו. אין דעת הסגנון העברי בקרב העם, ורוח התרגום העברית הולכת ונפוגה, הולכת ומידלדלת

מן הלשון. לו נבדוק בתוספת ספרותית של העיתונים, וראינו, כמה מועטים דפוסי הסגנון העברי שבלשונה.

נכאים ועילובים עומדים היום בלשון העברית, שיש שהעברית מרכינה ראשה בפני הדמיון ללשון לעז, לפי שזה הסימן להשכלה ודרך ארץ, עד שגם יהודים תלמידי חכמים העוסקים בדברי תורה מניחים את כלי הלשון שלהם העשויים עשת ופלדות, ומשתמשים בכלי גללים ובכלי אדמה.

לא בתיקון פרטים וביישור כללי תחביר נמלא עתה את תפקידנו. הלשון צריכה לתיקון כולל, לתיקון סגנונה ורוחה וליישור דרכה.

כיוון שאנו באים אל עניין הסגנון, דומה, שכאן אנו עומדים ברשות עצמנו לגמרי. עניין הסגנון אינו כעניין המלים והמינוח; שבמינוח יש לפנינו רשימה של מונחי לעז, וצירייהם וקולותיהם וצירופיהם, ובעל כורחנו הם מטביעים רושמים בתרגומי העברית שאנו מתרגמים. אבל בסגנון אין הדבר כן. כאן, לכאורה, אין עלינו מוראו של הלעז ולא מרותו, שהרי אין עלינו לתרגם כלום. מן הלעז יש לנו ללמוד רק דבר אחד: מה הוא מדבר בלשונו ומשתדל לאדק עצמו בה, ומה שהוא שומע בלשון אחרים הוא הולך ואומר בלשון עצמו וכפי דרכו, – מה הוא עושה כך, גם אנו נעמוד ונעשה כך על פי דרכנו. ראיתי בספר שהוציאו לאור חבורה של מחברים להוראת לשון רומי לאנגלים. בכל פרק הם נותנים לפני התלמיד פסקה בלשון רומי בשביל שיתרגם את הדברים לאנגלית. ובראש הפסקה הם רושמים הוראות לתלמידים כיצד יתרגמו, והם מזהירים את התלמידים הזהר ושנה, שישניחו על סגנון אנגלי, ויהיו זהירים שלא להלך אחר סגנון לשון רומי, אלא לתרגם את הכתוב רומית בסגנון אנגלי לאמתו, שסגנון רומי לעצמו, וסגנון אנגלי לעצמו.

הדבר שאנו חסרים הוא בלשון העיון. יש בידי הבריות דרכים לתאר דברים. כן הדבר בלשון הספרות. הסופרים הצעירים אינם מתקשים הרבה בתיאורים. אבל כיוון שאדם בא לומר דברים של רעיון, הוא מרגיש בחסרון כלים. והוא הולך תועה, ונטול מכל מה שבא לידו. ובבואנו לתקן אצל הלשון העברית תקנה של סגנון מצווה עלינו לשמור ולהישמר מכמה דברים, מהם שבעשה ומהם שבלא-תעשה. הדבר שבלא-תעשה, שנהיה זהירים מלעשות שום דבר שיש בו כדי להעמיד חציצה בינינו לבין כתבי הלשון העברית, שלא נחצוץ בינינו לבין סגנון המקרא, ולא בינינו לבין המשנה והמדרש והתלמוד ורש"י ורמב"ם, שהם יסודות התרבות העברית. ילד הקורא היום בבית ספרו "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ" – רואה הוא את הדברים כתובים בלשונו ובסגנונו. אפשר מלת "בראשית" מרוחקת ממנו במקצת, שהוא רגיל לומר "בתחילה", ואפשר אף היא אינה מרוחקת. ותלמיד הקורא בבית אולפנא שלו "מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה" – רואה אף הוא את הדברים, שבסגנונו הם כתובים. אפשר על מלת "מאימתי" היא תוהא קצת, כמי שרואה את חברו לבוש בבגד שאינו רגיל בו, ושוא אף אותה כבר שמע מפי רבו. גם נו"ן של "קורין" וחסרון אל"ף ממנה יהיו תמוהים בעיניו, אם עדיין לא הספיק לראות כיוצא בזה ברש"י או במקום אחר. אבל שאלה זו ותשובה זו סגנונם ברור ומפורש לפניו, והוא אף מוכן לראות בהם דוגמה לנוסח של שאלה ולנוסח של תשובה. אם לא נשניה שסגנונו יהא קרוב ודבוק ומעורה בסגנון הכתבים הללו, לא תהיה עוד קרבת הדעת בינינו לבין המקרא ולבין המשנה ולבין התלמוד. שהרי בזה נפלינו מכל העמים אשר על פני האדמה, שאנו יודעים לדבר איש אל אחיו בלשון שדיבר אברהם אל מלאכי עליון. שמעתי מספרים על טשרניחובסקי, שנודמן אצל אחד מגדולי סופרי רוסיה. אמר אותו סופר לעומדים אצלו: יודעים אתם מי האיש הזה ומה כוחו? זה משורר עברי, והוא יודע לדבר אל אלהיו בלשון שמדברים בביבליה. – אם לא נישמר וניזהר שלא יתרחק סגנונו מסגנון כתבי האומה, יהיה

הקורא בהם כקורא בכתבי עמים בני קדם, ויסודות תרבותנו יהיו נשמטים מן הבניין שאנו בונים. ולא זו בלבד שתהא מושלכת עלינו האחריות שולולנו בדברי תורה והרחקנו אותה מעלינו, אלא שגם נעמיד קלקלה בעצם מעשינו שאנו עושים. שכל זמן שסגנונו ממין הסגנון של כתבי ראשוני ראשונינו, ומבוי מפולש ממנו אליהם, יש ברוב סגנונו לקבל השפעה מהם, ולדלות מהם את כל עמוקיהם, כל מימי תהום שבהם, שעדיין הם שמורים למעננו. אבל אם נפליג מהם, המקורות יעמדו בהוויתם, אבל סגנונו שוב לא יהא מסוגל לקלוט מכל אותו השפע והברכה שבלשון אותם כתבים, שאנו צריכים להם. סגנונו של ביאליק וסגנונו של קלצקין, הגוררים מסגנון אבות הסגנון העברי, יכולים הם עוד להוסיף ולקלוט צורות ודפוסים מהם. אבל יש הכותבים היום, שסגנונם מהלך על פי דרכי לשונות לעז, אין היכולת בסגנונם לקבל דבר של חשיבות מדפוסי הסגנון העברי, כגון מדפוסי סגנון המשנה או מן הדפוסים של מדרשי ההלכה. אם תבוא ותטיל בו איזו תבנית סגנון עברי מאותם הכתבים, לא תיבלע בו ולא תתחבר עמו, אלא תהא נפלטת ממנו. צפויים אנחנו לסכנה, שסגנונו יעמוד כרות מרשיו, בלא שיהא לו מינין לספק את צרכיו.

עוד טובה גדולה אחת אנחנו עשויים לקפח, אם נניח את אם הדרך שלנו. הרבה מן הסגנון העברי עדיין מקופל הוא בקיפוליו, וחוקריו מגלים לנו כל יום תכונות חדשות שבו, שנשתכחו מאתנו ולא ידענו. ודברים אלה יש בהם שהם פרי גידול והתפתחות ארוכים וערכם רב מאוד ללשון. וגדולה התועלת, שהסגנון העברי יכול להוציא מהם. מה שכבר ידוע, ומה שכבר נתחדש, ומה שעדיין לא ידוע ועתיד הוא להתחדש, לנו הוא מזומן. במה דברים אמורים, אם סגנונו יהא מוכשר מצד טבעו לקבל כל זה. ואם נהיה מוכשרים, נזכה לכל אותו עושר הצפון לנו, הראוי כמוחזק.

ידעתי דברי אומרים המגידים הפך זה, ורואים בסגנון הלשון הרגיל היום גידולה של העברית שגדל בה כדרך הטבע, וקוראים לכך התפתחות הלשון. ואין הדבר כן, ורחוקה דעה זו מן הממש ומן האמת. יכולה לשון שתהא נוטה לכל צד, ויכולה אומה, שהיא אדוני הלשון, שתטה אותה אל כל אשר תחפוץ. במה דברים אמורים? כשהלשון עומדת כולה בעינה בקומתה השלמה, חיה בכל אבריה. לשון כזאת כשהיא משנה דבר במעמדה, לדעתה היא משנה, בכוח עצמה וברצונה. אבל אין הדבר כן בלשון העברית, שאין היא עומדת לפנינו בשלמותה, ועדיין לא שבו אליה כל כוח החיים הרב שהיה בה. אנו עדיין אין אנו יודעים את לשונו ידיעה גמורה. והבריות המשנים בלשון מדרכה ומטבעה, שלא מדעת הם עושים כן, ובשגה הם עושים. לא גידול והתפתחות כאן, אלא חסרון ידיעה וטעות.

עוד יש אומרים, אם נבוא לעשות את סגנונו שיהא עשוי על פי המקרא והתלמוד, יצטרכו כל הבריות להיות תלמידי חכמים, להיות בקיאים בשי"ס. אף זו אמונה. הבריות נוטלים ממה שמזומן להם וממה שנוטלים לפניהם. הם אינם יודעים סגנון ולשון גרמנים, ואף על פי כן סגנון זה ורוחו ניכר בסגנונם של בני נוער ילידי הארץ, לפי שכך קיבלו ממוריהם וממה שהם קוראים. וכדרך שנתנים לפניהם מן האסור ומן המקולקל, יתנו להם מן המותר ומן המתוקן.

ועוד יש אומרים, אנו שרויים היום בעולם חדש, שדרכי מחשבתו חדשים ומשוכללים, והסגנון שהדור צריך בדין שאף הוא יהא חדש. ואילו סגנון הלשון העברית עתיק הוא, ואינו יפה להגות זמנו, ואי אפשר לנו לדבר בלשון משנה. אף אני לא אמרתי שנדבר בלשון מקרא, ולא בלשון משנה. ואפילו אנו רוצים, אין בנו היכולת לעשות כן. אבל אפשר לנו וצריכים אנו להביא אל סגנונו את דוגמאות הסגנון העברי, לעשותם יסוד ועיקר, ואף אפשר לבעלי הרעיון לפתחם ולחדש בהם. שכל מה שאנו מכניסים מן החוץ אינו שלם ואינו ברור ואינו מתוקן.

ואלה הדברים שאני בא להציע לפני האקדמיה לעשותם:

הדבר האחד: שנושיב ועדה שתחקור בסיבות, מה גרם לקלקול הסגנון. והדבר

השני: שנפיץ בקרב הקהל לא רק שמות ופעלים, אלא נפיץ גם מטבעות לשון. והמטבעות מתזיקים בתוכם רוח הלשון יותר מן המלה. והדבר השלישי: שנושיב אנשים שיחקרו במקרא, במשנה, בתלמוד ובמדורשי ההלכה, ברשי וברמב"ם, מה הם כלי הסגנון המשמשים את ההיגיון. כגון: מה הם כלי הלשון, שהמקרא משתמש בהם לצורך הגדרת דבר; ואיך המשנה מגדירה דבר; ואיך רשי ואיך הרמב"ם, ושמה עוד מחברים אחדים גדולים; האיך משווים אותם כתבים שני עניינים זה לזה, ואיך מבדילים שני דברים; האיך מביאים ראיה לדבר, והאיך חולקים על רעיון, וכדומה מן המידות של ההיגיון, המצויות באותם כתבים למכביר, והן חסרות מן הסגנון שלנו. מדברים אלה יהיה אפשר לברר וללמד בבתי-ספר לא רק תחביר לשון עברי, אלא גם סגנון למחשבה ולדיבור.

מורי ורבותיי, תכונה אחת דבוקה בלשונו, שהיא נולדה בכתבים, שדבריהם מדוקדקים וברורים. סגנון הלשון העברית חצוב מפרשת משפטים שבתורה וחתוך בדיוק חכמתם של חכמי התלמוד, ונתפרש ונתפשט בפשטיו של רשי, ונתברר ונשקל במאזני הגיונו של הרמב"ם. סגנון אשר אלו סגולות תולדותיו עומד לפנינו, ואין יפה כמותו ורעיון ולדיבור, ויכולים אנו לזכות בו. נישא מרום עינינו ונזכה בו כמשולחן גבוה, ותהיה לשונו עשירה ונאה ואיתנה וברורה כאשר הייתה וכאשר היא ראויה להיות.

הא' בן-חיים: אני מודה לחברינו הא' רבין ומירסקי על שטרחו והעלו לפני המליאה את עיקרי השאלה, שהמליאה עומדת לרן בה, והאירו אותה מבחינותיה השונות האר היטב. כבר בדברי הפתיחה ניכרו הבדלי דעות וגישות לשאלה, ובוודאי עוד יתבלטו בוויכוח, שאנו מתחילים בו מיד.

הרשוני לומר מלים ספורות קודם לוויכוח:

השאלה, שיש אולי מעלים אותה בציבור – אם מותר לה לאקדמיה להתערב בלשון, לקבוע תקנות – אינה כלל שאלה לגבינו, ובעניין זה כל הדעות באקדמיה שוות. לא רק היתר הוא לה, אלא חובה היא עליה, שאנו מצויים למלא אותה על פי החוק. ע"פ רצון הכנסת, שהטילה על האקדמיה: לכון את התפתחות הלשון – זהו תנאי לעצם קיומו של מוסדנו.

כנגד זה יש מקום להתווכח על גבולותיה של התערבות האקדמיה. האקדמיה פעלה – כמו ועד הלשון בעבר – כמעט אך ורק בשני תחומים: א) סיפוק צורכי הלשון החיה במלים, ואל יהא דבר זה קל בעינינו; ב) תיקון תקנות בתחום הצורות וכל מה שכרוך בניקוד, בדקדוק, בתעתיק ועוד.

כאן, בשני תחומים אלה, גבולי איסור והיתר ברורים למדי, ומקובלים בדרך כלל על רוב חברי האקדמיה. לפיכך ניתן לה לאקדמיה להוציא הלכה פסוקה, לאחר עמל רב של קירוב הלבבות והדעות.

לא כך הוא המצב בתחביר, שזה תחום הנושק לתחום אחר, הסגנון. תחום התחביר היום הוא למעשה תחום של הפקר, והשפעת הלעזים השונים, ובייחוד הלעז האנגלי, מורגשת בו. והשאלה העולה בפנינו – היכולים אנו לעשות בתחום זה משהו, שלא נתרחק יתר על המידה, ובזמן קרוב מאוד, מן המורשה הלשונית שלנו, או שמא עלינו להשלים עם מציאות, שהיא לדעת רבים, ואף לדעתי, ענומה. ייתכן, שכאן אין לנו גבולות ברורים, ולא תמיד תהיה הבררה בין מותר לאסור, אלא בין דרך שהיא אולי מותרת לבין דרך שהיא רצויה. ולי נראה, שבסמכותה החוקית והרורתית של האקדמיה לומר גם "דין הני לי, ודין לא הני לי" – זה ערב לי וזה אינו ערב לי.

אני מבקש מן החברים, שיכוונו את דבריהם לשאלה העיקרית, ואל יתנו את דעתם לדרכי ביצוע; אם תהיה באקדמיה הכרעה על עצם כיוון הפעולה, ימצאו גם הדרכים, וכאן המקום

לספר לכם, שלפני שנים אחדות הצענו לביה"ס לחינוך להכין אוסף של שגיאות מצויות בלשון התלמידים. בימים האלה נסתיים האיסוף והמיון. אם יוחלט על כיוון הפעולה, יימצא אפוא חומר יסוד לדיון שיטתי ומעשי, נקים ועדה שתעיין בו ותבחון אותו. ועתה עלינו לגשת לוויכוח, ואני חוזר ומבקש מן החברים, שירכזו את דבריהם בייחוד בעניינים הכלליים והעקרוניים, ולא ייכנסו לדיון בפרטים. לכך נגיע לאחר זמן.

הגב' גרבלי: כוונת הצעתך היא, שנדון בגבולותיה של ההתערבות בלבד, או שמא גם בדרכי ההתערבות?

הא' בן-חיים: אל נדון כאן בעניינים הטכניים של הגשמת ההדרכה – על כך תדון הוועדה. השאלה היא קודם כול, מהו תחום ההתערבות.

הא' רבין: אנו יכולים לדון בדרכים הטכניים לביצוע ההחלטות.

הא' בן-חיים: כדאי ללבן תחילה את השאלה העיקרית.

הא' קוטשר: גם אני סבור, שעיקר הדיון צריך להתרכז בשאלת התחביר. אמנם התחום הזה נושק בתחום הסגנון. וכאן תוהו ובוהו, אפילו בקרב אלה המתיימרים לתקן סגנון. מבשרי חזיתי: כשכתבתי "כי גם" – תיקנו לי "שגם". כשכתבתי "דומה אני" – תיקנו: "כמדומני"; והמתקן – עורכו של קובץ מכובד. ואביא דוגמה, ואין לי ספק, שבאותם אלפי הדוגמאות שנאספו באוניברסיטה לא תמצאו כמותה. יגעתי ומצאתי, שגדולי הסופרים מנסחים דרך שיטה: "הבית הוא גדול", ולא "הבית גדול הוא". פגשתי סופר גדול ושאלתי אותו, מניין לו מבנה זה. הוא השיב: מן הסתם רציתי להדגיש. אמרתי לו: אבל עובדה היא, שחכמינו מעולם לא התבטאו בצורה זו, גם כשרצו להדגיש; אין לא במקרא ולא במשנה אסמכתא למבנה זה (להוציא: "הבית הוא הגדול"). היום לא יעז איש לפסול משפט מעין "הבית הוא גדול", שקנה שביטה בלשוננו בהפעת לשונות לעז (יידיש, גרמנית וכו') זה מאות בשנים. דוגמה זו ללמד יצאה, שלא נוכל להכשיר רק מה שמצוי במקרא, במשנה וברמב"ם. אם נחליט אפוא, שאין לפסול היום "הבית הוא גדול", הרי שפתחנו פתח לחידושים מעין אלה. מה יהיה אפוא קנה המידה שישמש בידינו, כדי שנוכל לרחק או לקרב?

עד סוף שנות השלושים עדיין היינו סבורים, שיודעים אנו, מה נאה ללשונו ומה לא. ידענו, שלמחיי הלשון היה אידיאל, אך הוא לא נתגשם כל צורכו. אך עתה עלינו לעשות כל שיש בידינו, כדי לברר מה דמותה של הלשון שאנו רוצים בה. זוכרים אנו את הוויכוח שבין בן-חיים לרחון. רחון בדק את לשוננו המדוברת לפי שיטת הבלשנות הסינכרונית. מוויכוח זה נמצאתי למד, שהעברית הישראלית סוטה מן הלשון של המקורות, לאו דווקא בהשפעת הלעז. יש צורות שצמחו מתחתיהן. השאלה הריהי: באיזו מידה נוכל להפריד בין היסודות של העברית הישראלית, שהם פרי השפעת הלעז, ובין אלה שצמחו מהעברית החדשה, אך אינם מצויים במקורות.

והרי דוגמה נוספת: בעיתונים משפט הויקה תחמו הולך ומצטמצם. כשהנושא של משפט הויקה אינו זהה לנושא המשפט העיקרי, משמיטים את מלת הויקה. כגון: "הספר אותו קראתי". יש מעין אסמכתא לכך במקרא, ועלינו להרהר. אין ספק, שנוסח זה הריהו פרי השפעת הלעז, ואע"פ כן שואל אני את עצמי, האם אין כאן מקום להתיר, שכן לעז זה כיוון במידת מה לצורה שבמקרא.

לא אחת כיוונה העברית החדשה ממש ללשון המקורות בלא יודעים. צא וראה: "נחש נשך אדם" – אך בסביל אומרים: "האדם נושך"! ואם נטשה את בנה – בסביל: "הילד נוטש". והו שיבוש גם לכאורה, שכן הסביל של הקל הנפעל הוא. אבל העברית החדשה כיוונה כאן שלא

ביודעין לסביל קל העברי העתיק (השווה "נוצל" וכיו"ב בלשון חז"ל). האם עלינו להילחם בשימוש זה? אני מסופק. ועוד דוגמה: במשחק הגולות אנו שומעים מפי הילדים: "אני מופסד" ו"אני מרווח". זוהי תוצרת בריאה שהצמיחה העברית המדוברת. השווה "מקובל אני" = קיבלתי בלשון חז"ל.

אני סבור, כי לפני שנאסוף דוגמאות מוטב שנשים לבנו לעיקרים, היינו: באיזו לשון אנו רוצים, מה אנו רוצים להכשיר ומה אנו יכולים להכשיר. התפעלתי מסגנונו של הא' מירסקי, אבל חושש אני ביותר, שאם נתרכז כדי לקיים את דבריו – תהיה מלחמתנו מלחמת שווא.

סיכום: אני מציע, שהדיון יתרכז בכללים, ולא בפרטים:

מה אנו רוצים להשיג, מה לפי דעתנו מלכתחילה כשר, ומה פסול מלכתחילה. מה ניתן להשיג, ומה לא. לפני שנדון בכל פרט ופרט, מוטב שנצרך אותם למטבע גדול ונראה, איזו מטבע מן הדין שיהיו לה מהלכין בשוק היינו, ואיזו לא.

הא' ריבלין: הדברים שאנו דנים בהם כאן כבר נדונו לפני 45–50 שנה. אבי ז"ל היה אומר על אביו, שאילו היה קם מקברו, לא היה מבין את הכתוב בעיתון. מה הייתה ההתחלה? ראשית, התחילו מחיי הלשון להילחם נגד שימוש בפסוקים, מליצות וניבים, שמקורם בתנ"ך או בתלמוד. דובר העברית, לדעתם, היה צריך לצרף בעצמו את המלים לפי משמעותן ושימושן הפשוט. ובאשר לנושא שפתחו בו החברים רבין ומירסקי, הריני מודה, שלפעמים אני מרגיש בדיבורי, שחסרות מלים בפי. אולם שעה שאני יושב וכותב, המשפטים זורמים מעצמם, והריני כותב עברית כמו שכתבו אבותינו. ואשר למלים וצורות שנתחדשו בימינו, כגון "אתגר" ודומיהן, אם יבוא איש וישאלני מה ענייני, יש שלא אדע לענות.

בראשית תחיייתה של הלשון היו הדרכים שונות. הדרך האחת הייתה העברית המגוהצת של ש' בן-ציון, למשל. בא בְּנֵר והתחיל להרוס דפוסים ישנים במתכוון. בא פינס וחשב, שדורנו צריך לכתוב בלשון התנ"ך. בא יצחק יחזקאל יהודה והכניס דרכים וצורות מן הלשון הערבית ויצר ע"י כך דרך חדשה בהבעה העברית. נחפש גם אנו בין הדרכים שסללו אלה, ונמצא מה הדרך שנבחר בה. ישבו חכמים ועסקו בתורה. אשר לצירופי לשון, איני יודע, אם הצליח משהו בדורות האחרונים ליצור יותר מביאליק. אולי כדאי לבדוק את לשונם של כל האנשים שהוכרתי ולחקור את דרכיהם. בפנקס הפקידים והאמרכלים של אמשטרדם, שאני עוסק בהדפסתו, מצאתי צירופי לשון נפלאים. כדאי לחפש גם בלשון זו, ובודאי נמצא חומר, שיסייע בידינו להתגבר על ה"אתגר" וה"פער".

הא' פרץ: חושש אני מאוד, שכאשר אניע לעולם האמת, אצטרך ליתן את הדין על מה שעוללתי במשך עשרים שנה של עריכת לשון בעיתונים. סהדי במרומים! כל אימת שמסרתי מאמר לדפוס, היו לי נקיפות לב הרבה. לא ידעתי, איך יתקבלו דבריי. הרשימה האחרונה שכתבתי וננתי הייתה בעניין הביטוי "רוב רובו". לפי פשוטו אין "רוב רובו" אלא רובו של הרוב, כלומר מיעוט למעשה. כך טוענים בעלי לשון מסוימים. אלא שכחו אלה, כי הלשון אינה מתמטיקה. כשם שהביטוי "כל כולו" אין משמעו אלא "כולו", ולא נכפלו המלים אלא להדגשה, כך בדין הוא שישמש "רוב רובו" במשמעות "רוב". בכל זאת היססתי וננתי את מאמרי ולא הדפסתיו. אע"פ כן יש לי גם זכות אחת והיא – "אני מאמין" שלי, שיש לשמור על לשוננו בתקופה זו. אנו חיים בתקופה של קיבוץ גלויות; ואם לא נעשה אנו את שלנו, יעשה הרחוב את שלו. הא' קוטר הזכיר את דרכו של חיים רוזן. השקפתו של רוזן ברורה: החברה הדוברת היא היוצרת את הלשון. אולם שאלתנו היא: אם באמת יש לנו חברה מגובשת, שהיא "חברה דוברת". אין אצלנו "חברה דוברת" במלוא מובן המלה. כמעט כל הארץ היא במעמד של תלמידים, ועלינו לעשות כמיטב יכולתנו ללמדם ולעמוד בפני השפעת הרחוב. הרחוב מכניס

שינויים בלשון, אבל הלשון שנוצרת ע"י כך אינה עברית. אני מתכוון בייחוד ללשון שבעיתונות, שהיא גורם רב השפעה. בעיתונות המלים הן עבריות, אבל התחביר אינו עברי. במאמרי ב"דבר" מלפני חודשיים הראיתי, כיצד משפיעות לשונות שונות על העברית בשטח התחביר. העברית המקורית הנלמדת בבתי הספר ובשיעורים שונים, היא גורם בניכוש הלשון שבימינו, אבל אינה הגורם היחיד. גורמים הרבה משפיעים בתקופתנו על לשוננו. היה זמן שראגתנו הראשונה הייתה ליצירת מלים הכרחיות. עכשיו, שכבר יצרנו מלים הרבה, חובתנו הראשונה היא לעסוק לשיפור הלשון. ותבוא ברכה על מנהלת האקדמיה, שכינסה אותנו לדיון על מדיניות הלשון.

מה הם תפקידי האקדמיה? צדקו האדונים רבין ומירסקי בדבריהם. אלא אוסיף עליהם. לדעתי, תפקידי האקדמיה הם אלו: (א) היא חייבת לתת את דעתה על אוצר המלים של העברית בימינו. יש בארץ נטייה לקבל כל מלה שבאופנה. דוגמה לכך תשמם המלה "השלכה", שנשמעת בימים האחרונים בכל תחום ובכל מקום ובהוראות שונות, ומשום כך נגזזת מפניה כמה וכמה מלים מקוריות, המשמשות למושגים שונים בדיוק רב. מציע אני, שתוסיף האקדמיה תפקיד על תפקידיה, והוא לפרסם ברבים את המלים המתחדשות על שימושן המדויק. כך לימד אותן העם כשימושן וכדיוקן מפי האקדמיה עצמה, וכך יחדרו ללשון הדיבור. וכן תציין האקדמיה, שאין להרבות בהן יותר מן הדרוש. יצאו בעריכתו של ד"ר דותן גיליונות אחדים של "למד לשונך", אבל לא היה להם המשך. וחבל!

הא' בן-חיים: יהיה המשך בקרוב.

הא' פרץ: התפקיד השני הוא – הניב העברי. הצורות והמלים שמשמשות בלשון ימינו כשרות הן, אך אלה אינן אלא גופה של הלשון. נשמת הלשון מתגלית בצירופים ובניבים. מי שמדבר אנגלית למשל, משתדל לגוונה בניבים. בעברית של ימינו אנו שומעים ניבים מעטים, ורק מפי יודעי מקורות. כדאי לפרסם רשימות של ניבים בדרכים מסוימות, שיהיו לקניין הרבים. וראוי להוסיף, שנוצרים בימינו גם ניבים חדשים ונאים, ובייחוד ביצירות של עגנון, הזו, שטיינמן, שלונסקי, סדן. וכדאי שהאקדמיה תנחילם לציבור.

התפקיד השלישי של האקדמיה במדיניות הלשון הוא הדאגה לדרכי התחביר. בתחביר אין הדרכים קבועות קבועות מוחלטת, בניגוד לדרכי המורפולוגיה. בעניין זה יש הבדלים בין לשון המקרא ללשון חכמים, וכן בין הלשון שבשתי תקופות קלאסיות אלו ובין הלשון שלאחריהן, וכן אנו מוצאים במקורותינו סתירות וסתימות מן המקובל. כמעט לכל שגיאה תחבירית שבימינו אפשר למצוא אסמכתא במקור מן המקורות. ומעשה שהיה. כשרצה אשר ברש ז"ל להעיר על השגיאות, ששמע בדיבורה העברי של אשתו, אמר לה: מניין את מכירה את כל המקורות? בתחום התחביר האקדמיה חייבת לקבוע הלכה. בשטח זה חובתה היא לכוון ולתכנן. מתכננים במדינתנו את המשק, את המדיניות ועוד, אבל בתחום הלשון קיימת הפקרות במידה רבה. וכשאין קביעות, באים אנשים שונים ומפרסמים מה שמפרסמים. הם פוסקים הלכה בענייני תחביר ושימוש הלשון. אמנם יש שאלות, שקשה לפתור אותן, ואי אפשר לפתורן מיד. אבל, אם יש מוסד ציבורי, שעליו מוטלת האחריות לענייני תחביר ושימוש הלשון, הרי זוהי האקדמיה. תבוא ותפסוק הלכה.

עניין אחר לגמרי הוא שטח הסגנון. בשטח זה קיים חופש אישי. כאן אין מקום להתערבות האקדמיה. כלום נפסול, דרך משל, משפט כגון "המורה תקע לי לא מספיק", שאנו שומעים מפי תלמידים?

אשר לדרכי העבודה, אני מציע, שייבחרו שתי ועדות, האחת לתל-אביב ואחת לירושלים. השאלה, כיצד לחלק את העבודה בין שתי הוועדות, היא עניין של המנהלה. ודאי קשה תהיה

עבודת רבת-היקף זו, אבל הניסיון ילמדנו מה לעשות, ובאילו דרכים ללכת, כדי לשמור במידת האפשרות על מקוריותה של לשוננו.

- הא' מורג: נראה לי, שהדיון בעניין שלפנינו יש בו ארבע נקודות עיקריות:
- א. האם יש צורך בפעולה של התערבות - או, אם ננקוט מונח אחר, בפעולה של הכוונה - בתחומי התחביר והסגנון?
 - ב. אם נחליט, שאכן יש צורך בפעולה של הכוונה מטעם האקדמיה בתחומים אלה - מה הן המטרות העיקריות של פעולת הכוונה?
 - ג. עד היכן עשויה להגיע פעולת ההכוונה, כלומר - מה ניתן להשיג למעשה?
 - ד. כיצד תיעשה פעולת ההכוונה?

אפשר להתווכח גם על הנקודה הראשונה; אבל נראה לי, שרוב החברים מסכימים לדעה, שיש צורך בהתערבותה של האקדמיה בנעשה בתחומי התחביר והסגנון של הלשון בימינו. משום כך איני רואה טעם לעסוק כאן בנקודה הראשונה, ואעבור לנקודה השנייה. לדעת, המטרות של פעולת ההכוונה שתיים הן: (א) הגברת הזיקה הלשונית למקורות הקלאסיים תוך כדי ראיית התפתחותה של הלשון בדורנו, (ב) טיפוחה של ההבעה הלשונית מבחינת הבהירות והדיוק. חשובה בעיני המטרה השנייה לא פחות מן הראשונה. ויפה עשה מר אבא בנודיד, שהעיר בשתי החוברות שפרסם גם על ליקויים, שעניינם בהירות והבעה ודיוק. ההערות המתפרסמות על ענייני הלשון עוסקות בדרך כלל בסטיות מן הנורמה (הנורמה הנראית לבעל ההערה!) ולא בליקויי בהירות ודיוק. אשר להבהרת הזיקה הלשונית למקורות, נראה לי, שנוכל להגביר זיקה זאת, ובכך להעשיר את לשון ימינו, רק בדרך של תשלוּבּת בין הרבדים הקלאסיים של לשוננו לבין המציאות של ימינו, שיש בה גם הרבה חיוב, והרבה תהליכי התפתחות נאים ובריאם. הקשבת להרצאתו של הא' מירסקי ונהיית הן מתוכנה והן מסגנונה המעולה - אבל חושש אני, שסגנון כזה לא יוכל לשמש לנו דוגמה לסגנון שיהא בידינו לעשותו נחלת רבים, משום שהוא בנוי קווי ייחוד, שלא נוכל להקנותו לציבור הרחב.

שתי המטרות שציינתי הן לדעתי מאבני היסוד של החינוך הלשוני שבית-הספר חייב בו. החינוך הלשוני הניתן לילדינו לקוי בכמה בחינות, אבל בכך אשמים לא רק המורים. כפי שציין הא' רבין בהרצאתו, מתלבטים המורים לעתים קרובות בשאלת הנורמה - עליהם לקבוע עמדה בשאלות לשוניות, להחליט ולפסוק - והדברים אמורים גם על שאלות לשוניות, שלגביהן אין כל החלטה רשמית. ומובן שאין אנו יכולים לדרוש מן המורה, שהוא יקבע ויפסוק. ולא זו בלבד, שהמורים נמצאים נבוכים לגבי שאלות חדשות שהן עניינים שבפרטים, אלא הם תמהים ושואלים, האם מצויה מדיניות של האקדמיה לגבי לשוננו המתפתחת והמתגבשת, ואם אכן מצויה מדיניות זאת - מה הוא כיוונה?

אעבור עכשיו לנקודה השלישית, לשאלת הבחינה המעשית של פעולת הכוונה. נראה לי, שלפעולת הכוונה תהייה תוצאות מעשיות, אם האקדמיה תציב גבולות מוגדרים לפעולה זאת, ולא תבקש להקיף הכול - לעקור את כל התופעות הנראות כליקויים, שיבושים או סטיות מן הנורמה. מוטב שלא לתפוס מרובה, ומאחר שכמעט בכל פרק ופרק של תולדות לשוננו היו עניינים לשוניים, שלגביהם לא נהגה נורמה אחת בלבד, עדיף גם בימינו להשאיר שאלות ידועות ללא פסק הלכה. יש אפוא להחליט ראשית, מה הן השאלות שלגביהן תקבע האקדמיה עמדה ולאחר מכן יהא עלינו למצוא את הדרכים לעשיית החלטות האקדמיה בשאלות אלה נחלת הרבים. לדעתי, מוטב שלא לעסוק בפכים קטנים, ובעיקר בתופעות שהן תולדות התפתחות תקינה, הנוהגת בכל לשון (כגון השימוש המיטאפורי במלה "קרבן", שאותו ביקש לעקור מר בנודיד). תקבע האקדמיה את עמדתה בבעיות בסיסיות בתחומי התחביר, ואילו

בתחום הסגון – לפי שעה רק בעניינים, שהם חשובים לצורך הדיוק והבהירות של ההבעה. ראשיתו של מעשה ההכונה הריהו אפוא בקביעת תחומי התערבותה של האקדמיה בתהליכי ההתפתחות של לשון ימינו. ולפיכך אני מציע, שהוועדה שתתמנה, אם תקבל הצעתו של הא' רבין, לשם קביעת דרכי הפעולה בעניין זה, תברר ראשית מה הן השאלות העיקריות שעליהן תתבקש האקדמיה ליתן את דעתה.

הא' בן-חיים: אני מקווה, שנייע לידי החלטה, שעלינו לתת הוראות ולכוון את דרך הלשון. ברור, שנצטרך להעדיף דרך מן הדרכים, ולשם כך צריך שתהא לנו השקפה ברורה. אם לא כן, לא תוכל שום ועדה לעשות את עבודתה.

הא' בן-נזן: אני מתקא באלה מן החברים, שאינם חשים אלא בורותן של מלים-מונחים, ובאלה המתנחמים, שהבלתי-ברור בתחום התחביר מרובה כל כך, עד שיכולים אנו למשוך ידנו מקביעת כללים והתערבות מתקנת בתחום זה. אני סובל סבל רב בשמעי את הלשון המסתאבת בכל צורתה, כלשון, שכל חוקיותה הפנימית מתערערת בכל יסודותיה בפי החברה הדוברת, "היוצרת את הלשון", בין שגלויים לה היסודות ובין שאינם גלויים, בין שהיא עוסקת בוודאיות ובין בספקות.

אני מודה: החברה הדוברת היא היוצרת את הלשון, אלא שהא' פרץ הטיל ספק, אם החברה דוברת, ואני מטיל ספק, אם הלשון היא עברית. אני חושש, שהחברה עלולה ליצור לשון כזאת, שאפשר יהיה להלבישה בלבוש הא"ב הלאטיני. כרגע, למולנו, וזה סיכוינו האחרון, עדיין "לא איכשר דרא" (כדברי אחד מחברינו בדיון על הכתיב).

ודאי, תהליך זה בולט, בעיקר, בתחום התחביר, אבל כלום בתחום הניקוד והצורות הכול כשורה? וכי אין עלינו להתבייש, כאשר ברנעים חגיגיים הננו שומעים נאומים והצהרות רשמיות ביותר מפי מנהיגי האומה, דובריה ודבריה, שותרים את כל הכללים של הלשון העברית הידועים והבלתי ידועים. כשנשבעו חברי הממשלה מעל בימת הכנסת בזה אחר זה "הריני מתחייב פְּחַבֵּר הממשלה..." (כ' בשווא!). ישבתי, ונפשי דאבה. אינני מכיר מדינה ליבנטינית כלשהי (אינני מעז לדמות כאן מדינה בעלת תרבות גדולה), שבה הלשון מסואבת כל כך בפי גדולי האומה. וכי זו בלבד? הולוול בדגשים הקלים, בצירופי אותיות היחס, בכללי צירופי המלים, בדברים שאין בהם כל מחלוקת – האם הוא מעיד על דיבור עברי? עד היום מכנים, בלוחות רשמיים ורשמיים למחצה, אותו יום שחוגגים בירושלים כ"שושן פורים" (פלא שזנחו את "אסתר תענית!"). ובחיי המסחר והתעשייה יום יום קמים יצורים כמו "שופר-סל", "פונג" ועוד ועוד, שאי אתה יודע מה נסמך בהם, ומה סומך. במדינתנו שרים גם את ההמנון בשיבוש ("התקווה שנות אלפיים"). וזו לשון תשעים אחוז מן האוכלוסייה. במדינתנו בלבד הייתה מהלכת מטבע עוברת לסוחר, משובשת מעצם טביעתה ("עשר פרוטה") שנים רבות, עד שהפיחות בא עלינו ברחמי שמים ופטרנו מן השיבוש. הכול אומרים כאן "שבעה איש"; מי איננו אומר: "תן לי לעוד יום"; וזה לא כבר בעל כורחנו הועמדנו "עם הפנים לגולה". וזוהי אותה "התפתחות", שכבר הזכירוה כאן לגנאי (ויישר כוחו של פרופ' מירסקי). וזהו סילוף הלשון, כי התפתחות איננו אלא מה שנתפתח מתוכו.

לפיכך עלינו לחפש את כל הדרכים לתקן, ולא רק בעיתונים ובשירות השידור, אף כי גם כאן עוד יש לעשות הרבה, יותר ממה שנעשה עד כה. עלינו לקבוע את העקרונות, שלפיהם צריך להכריז על יסוד לשוני כמשובש ולתקנו. אין צורך בוועדה, שתחקור, מה גרם לקלקול הלשון. אף אין האקדמיה צריכה לקבוע מחקרים במקורותינו. עבודות אלה מן הראוי שתיעשנה באוניברסיטה, תוך הכוונה ברורה ומפירה. מחובתה של האקדמיה להקדיש את מרצה לעבודה מעשית, במגמה אידיאולוגית ברורה לתקן את הלשון, ובעיקר עלינו לתת את דעתנו לא על

מלים, כי אם על צירופי מלים, על תחביר המלים והמשפטים. בכל התחומים האלה על נקלה אפשר להוציא את הסילוף הרב, אילו נתנו כל מרצנו לכך.

כרגיל, מאשימים את המורים, בצדק מרובה. אבל המורים האלה עמי ארצות הם, שלא שנו כל צורכם. גם כשלמדו לשון עברית במוסדות ההשכלה הגבוהים, לא הקפידו על שימוש לשונם, אך לימדו למצוא הצטדקות לכל הסילופים. גם "אתך" (בצירה) נמצא במקרא גם "אוֹתְכֶם", וגם שיבושים אלה יש להם "הצדקה". לימדו אותם למצוא את היוצא דופן שבמקורות, כדי להצדיק את היצירות הלועזיות שבלשונם, עד שהמלה "שניאה" או "שיבוש" אין לה עוד משמעות של ממש. איש אינו יודע היום, אם עוד מותר לו לומר על משהו "זוהי שניאה". יפה אומר פרופ' מירסקי, היו תבניות לשון, שהיו שגורות בפי דוברי העברית, ואז ברור היה: זוהי הנורמה, וכל מה שסוטה ממנה הריהו בחזקת שניאה. אפשר שתאמרו: בימים ההם היה קל יותר, כיוון שמדע הלשון לא העלה עדיין את הכול מן המקורות. אבל גם לא נוכל ליצור עכשיו לשון, שתהא כבואה של כל מה שנמצא במקורות! לעתים קרובות מדי אני שומע את המלה "מקורות" כאן, כשבאים ללמד זכות על מה שנשתקע בלשונו כתרנום מן הלעז, כחיקוי או כשריד יוצא דופן.

ברצוני להציע פשרה בין דרישתו המקסימלית של פרופ' מירסקי (לוואי שיכולנו להגיע למה שאתה רוצה להגיע אליה) ובין המינימום, שהציע פרופ' רבין. לא נוכל ליצור כלום, כל עוד לא נקבע בסיס ממש, שנעמוד עליו. אף לא נוכל להמתין ליצירת הבסיס עד אשר נחקור את המקורות כדי ליצור את הנורמות. אבל יכולים אנחנו להתחיל בנורמות הקיימות בפי יודעי הלשון המקפידים, בעלי התחושה הטבעית וההבחנה הדקה, לרבות כל ההחמרות (לא ההקלות!) של מתקני הלשון, עם החליטנו לבדוק אף את אלה, זוהי חובתנו. אני תמה, שהתוודה כאן הא' פרץ, והזכיר "חטאי"; אדרבה, זכות היא לו! המתקנים "הפריטיים" עשו מלאכה גדולה; ואפילו לא צדקו בפרט זה או אחר, אני מוכן לקבל מרותם בחומרותיהם, לכתחילה, עד שנבדוק ונחליט סופית, ובלבד שיהיה לנו בסיס מחייב. לא נוכל להכריז: האקדמיה סבורה, שרצוי להשתמש בזה. מה שרצוי, ואינו מחייב, אינו נותן למורה שום תמיכה בעבודתו. רק המחייב תומך בו ומטיל עליו את החובה ללמדו ולנטעו בלב תלמידיו. הצעתה היא אפוא שהלשון, כפי שקיבלנוה וכפי שתוקנה ע"י "המתקנים הפרטיים", תשמש לנו יסוד נורמטיבי מחייב, כל עוד לא תקבע האקדמיה בפירוש קביעה שונה ממנה. אז תהא לנו גם תקווה, שמורה מבורך-כשרון, שיתפנה לכך, ישב ויחבר ספר דקדוק נורמטיבי, כדרישתו של פרופ' רבין. אבל אם נעמיד את המורים בפני "תחום הפקר" (כפי שכונה הא' בן-חיים את תחום התחביר) או נביא המלצות בלבד, נגלה לו את כל "הסודות" שבמקורות ונבלבל רוחו, הרי כל תלמיד וכל מורה לא ידע להבדיל עוד בין ימינו לשמאלו. כך נהרוס, ולא נתקן. נדמה לי, שלא נכון גם להשליך את השיטה "אל תאמר" - "אמור"; אפשר, שנמצא דרך טכנית מוצלחה יותר, אך העיקרון שבדרך הזאת נכון הוא. קודם כול עלינו לאסוף את כל תיקוני הלשון; ולפי דעתי מן הראוי להדפיס מחדש רשימה כזאת לפי שעה, רשימה מלאה של תיקוני שניאות בהגייה, בניקוד, בתורת הצורות, בניבים, בשימוש במלות היחס, בתחביר - כל מה שכבר ישנו, מן הראוי שיינתן בדפוס כהוראת-עראי, שתחייב לפי שעה את המורים. וביורוי הלשון יבואו בעתם. ומה שלא נעשה אנחנו, ייעשה בדורות שאחרינו, לפי אותו הקו ואותם העקרונות.

הא' מירסקי: הא' פרץ הזכיר את ההבחנה שבין התחביר ובין הסגנון, ואפשר להעלות על הדעת, כי אמרתי: ניתן סגנון אחד בפי הכול; או: נכריע בין סגנון לסגנון. לא עלה על דעתי דבר כזה. הנה, דרך משל, יש סגנון עשיר ויש סגנון דל, אבל גם העשיר וגם הדל יכולים להיות

שניהם מותרים, או שניהם אסורים. כשם שיש איסור והיתר בתחביר, כך יש איסור והיתר בתחומים רחבים יותר של הלשון.

הגב' גרב'ל: רבותי, כאן נזכרו כמה תחומים של שיפור הלשון, והם: אוצר המלים, מורפולוגיה, תחביר, סגנון. בשלושת התחומים הראשונים העבודה קלה ביחס, שכן את הרצון כאן קובעות הוועדות השונות של האקדמיה, ואני מניחה, שההחלטות באות לידי פרסום. במורפולוגיה דנים אנב ניקוד. רצוני להרחיב תחום זה ולא דווקא בניקוד; עדיין אין לנו ועדה למורפולוגיה ממש. לפי עניות דעתי מן הרצוי להקים במהרה ועדה כזאת. והוא הדין בתחביר. אשר לסגנון – אין ללמד סגנון; זוהי יצירה של כל איש ואיש, אבל מן הרצוי להעשיר את הסגנון בניבים וביטויים מספרות המופת. ואע"פ כן נראה לי, שהביטויים לא ניתנו ללימוד מן הניבונים בלבד. אצל אומות העולם נהגים להביא ניבים וביטויים בצד כל מלה ומלה במילונים גופם, נדמה לי, שאין כאן בעיות קשות. הבעיה היא, מה הם חוגי הציבור, שעליהם ניתן להשפיע. בראש ובראשונה משפיעים על עיצוב פני הלשון על הדור הצעיר המורים והמורות. פה לעניות דעתי מן הרצוי ללמד אותם בבתי המדרש להכשרת מורים ונגנות למיניהם את הכללים, שהחליטו עליהם ועדות האקדמיה, ולא בצורת הלכה סתם, אלא בצורת תרגילים.

והוא הדין בדוברי הרדיו. גם הם טעונים הכשרה בלשון. הרי גם הם מורים. האם איננו דורשים מכל אחות בבית-החולים שתהיה בקיאה במלאכתה? ולא זו בלבד. כל הדברים הנאמרים ברדיו, וגם תרגומי הספרים, צריך שיהיו חייבים עריכה. דבר זה הציע לפני הפרופ' ח'א ינוברג לפני למעלה משלושים שנה. צריך שיהא מוסד מוסמך, שיערוך את הדברים הנאמרים והגכתבים בפומבי, לרבות הפרסומת המסחרית. פעם בא אליי כולו רוגז: "מלח שולחני!" – כך מצא באחד המודעות.

יש שני חוגים בציבור, שאין לנו כמעט כל שליטה עליהם: האחד – גדולי האומה, העמלים בענייני הציבור. כאן לא נוכל להועיל כלום, שהרי אי אפשר לנו להתערב בדברים הנאמרים בכנסת, למשל. והשני – זה תחום העיתונות. כמובן, היו זמנים שבמערכת עיתון נכבד כ"הארץ", למשל, ישב ברוך קרופניק, והוא ערך את העיתון. היום נתרבה היקף כל עיתון יומי במידה גדולה, שאיננה מניחה מקום לעריכה. הדבר קשה מבחינה טכנית. פה, אני חושבת, יש להניח ליזמן שיעשה את שלו. נלך בחינת מתוך-מתוך. אני מקווה שיקום דור חדש, שלא ידע את הטעויות שטועה הדור הזה.

כאן נזכר, שאצל המתקנים שבאומות העולם אין בעיות דומות קיימות באותה מידה. נכון, אבל סיבת הדבר היא, שאצל אותן האומות האדם הפשוט נוקק במידה מרובה לספרות, ולא דווקא לספרות הקלאסית. אמת, שמקצת הנפשות הפועלות בספרים מדברות בלשון עממית, ואף משובשת. דוגמה לכך משמשת בספרותנו החדשה לשון אנשי הפלמ"ח בכתבי ס' יזהר. והוא הדין בספרות הערבית במצרים. באחד הרומנים המצריים, "אכן רוח היא באדם", מאת תופיק חכים, אנו קוראים ביטויים כגון: "מה אתה עושה מה? לאן אתה הולך לאן?" ודומיהם. אנו מכנים אותם לפעמים "לשון באבע יענטיש". אבל הסופר עצמו כותב בלשון צחה. אצלו מיתוספת כאן בעית מיעוט הקריאה בספרות יפה בעברית. פעם נתתי נושא לחיבור, בבי"ס תיכון: מפני מה ממעטים בני הנוער לקרוא ספרות עברית? אחת התלמידות ענתה: משום שהספרות העברית בת דורנו אינה מעניינת, ואותה של הספרות הקלאסית דנה בהווי הגלותי. ועוד: בעוד שבכל ספרות העולם נדונות בעיות כלליות אנושיות – אצלנו נדונות בעיות יהודיות-מקומיות בלבד.

בסיכומי של דבר יש תחומים שנוכל לפעול בהם. ולעומתם תחומים שאין לנו שליטה בהם, יש לחכות. נקווה, שיקום דור של עיתונאים וסופרים צעירים, שדבריהם יהיו ראויים לקריאה.

הא' **בנעט**: אני מצטרף להצעת פרופ' רבין.

שמענו הרבה נחמאות כאן, כמדומה לי. אני חושב שאותו הדבר שנאמר כאן על לשון ימינו, והוא שבהשפעת לשון זרה איבדה הרבה מאופייה העברי המקורי, כבר יכלו לומר בני דורות המשנה והתלמוד על העברית של זמנם, אשר בהשפעת הארמית התרחקה הרבה מן העברית הטהורה שברוב ספרי המקרא, ובאמת כבר נאמר בתלמוד "לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד". כן נוסח מאמר ר' יוחנן במסכת עבודה זרה דף מ"ח ע"ב לפי כ"י בית המדרש לרבנים בניוירוק שהו"ל פרופ' שרגא אברמסון. כ"י זה עתיק ביותר (נכתב בשנת 1292); אך מסתבר, שהנוסח הרווח "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן" מקורי ממנו. בין בלשני ימי הביניים יש שהבדילו בפירוש בין "לשון עברית", שהיא אצלם לשון המקרא בלבד, ובין לשון המשנה, אם כי אין זו דעת הכול. נוטה אני לסבור אפילו, שלשון הספרות העברית הטובה של זמננו היא במובן-מה עברית יותר מלשון התנאים, כיוון שהיא משתדלת להיות נאמנה למקורות הקדומים, ואילו לשון התנאים הייתה פתוחה בפני השפעת הארמית ללא רסן.

כמו שהייתה זאת התפתחות טבעית, כן השפעת לשונות מודרניות על לשון תקופתנו היא תהליך טבעי, ויש לסבול אותה במידת מה, לפי שגם דרך חשיבתנו הושפעה באופן מקביל; התפתחות הלשון אינה יכולה להיות מתוכה בלבד. אבל ספק אין, שיש דברים רבים אשר התחדשו בזמננו שאין לקבלם, כמו, למשל, השמטת מלת הזיקה אחרי שמות מיוחדים, כפי שהוזכר, או השימוש במלה "מספיק" לפני תואר או שם. אלה הם דברים, שגודם צריכה האקדמיה לצאת, לפי דעתי, ובעוד מועד, עוד קודם שדבר כזה מתפשט. אין אנו צריכים לכנס את המליאה לכל שאלה ושאלה, אלא יש לדון ולברר בוועדה מיוחדת, שתכנס לעתים קרובות ושחלטותיה תפרסמו בהקדם האפשרי, או בירחון האקדמיה "לשוננו לעם", או בעלון מיוחד שכדאי להפיצו בעיקר בין המורים, כדי שיכוונו את תלמידיהם לשימוש לשון נכון.

הא' **לייבל**: נראה לי, שיש בדיון זה משום מהפכה בפעולות האקדמיה. עד עכשיו היה הכלל המקובל: אין האקדמיה עוסקת בענייני סגנון. הסגנון עניין אישי הוא, ואין האקדמיה מוכנה להטיל דעה בעניינים אלה. אבל שום לשון אינה ערטילאית בלא לבושי סגנון. סגנון אינו עניין אישי גרידא. בעברית נצטברו כמה סגנונות של תקופות מעבר לאופי האישי. ועכשיו אנחנו צריכים לברור מבין הסגנונות האלה בכל מקרה ומקרה מה שנחוץ ומועיל יותר להבעתנו. אין המקרא המחוקק היחיד לסגנונו, ואין הוא פסול להשפיע על לשונו. ברם, אין לנו אינוטר שלם של כל השימושים והסגנונות המתחרים האלה. בכלל, האקדמיה חסרה את הכלים הרבים הנחוצים כדי לטפל בעניין המסובך והמשופע הזה. היכן נשתמש בסגנון המקרא, היכן בלשון הגמרא והמשנה, והיכן בלשון הרבנית המאוחרת?

אין לאקדמיה די מזכירים לעבודה, גם אין חברי האקדמיה עושים די למען פעולתה. ואם דברינו לא יגיעו, כמו שלא הגיעו עד עכשיו, לעיתונות, ואם החלטות האקדמיה תישארה נחוזות בתוך זיכרון הדברים כמו עד עכשיו, נדמה לי כי גם הדיון הזה יהיה ברכה לבטלה.

הא' **סדן**: אף שכבר נכוויתי בהעלאת פרשה עקרונית לפני המליאה, היא הדרשה על דרכה של האקדמיה, שדרשתי לפני כמה שנים, שמשנשמעה כאילו לא נשמעה, ואף שחושני כי גם הפרשה שאנו מנסים להעלותה עתה, סופה כך – לא אפסור עצמי ממנה, ואפתח בהערה לחברנו פרופ' קוטשר. כששמעתי דבריו, אמרתי תחילה דרך ליצה "זיינע זאָרגען מעכט איך האַבען", דהיינו לוואי ולא אתייסר בקושיה כגון "הבית גדול – הבית גדול הוא – הבית הוא גדול". אולם משהרהרתי בהם, הבנתי, כי הקושיה היא אך רמז לייסורים מרובים וסבוכים ממנה, הלא אלה היסוסים הבאים מתוך שבית-הספר שלנו אינו יודע אלא דקדוק המקרא, וממילא אין המוני תלמידיו יוצאים מלפניו מצוידים ללשון על התפתחותה הארוכה כהווייתה.

ההרחבה, שבאה לה ללשונו בשני דור אחרונים מתוך שטובי סופרינו העמידוה על רבדיה המאוחרים, הוציאה ממצורה, שהייתה כבולה בו אפילו בתחום רוגש כעיתונות – אל נשכח כי לא בלבד מסדמ של "המגיד", "המליץ" ואף ראשית "הצפירה", אלא אף טפחותיהם, היו בלשון המקרא – היא הרחבה פורה ומפרה, אבל היא נעצרה בפתח תפיסת הדקדוק והוראתו. ואין אני מזלזל חלילה במעשי הגבורה של המשכילים, שידעו לדחוס לתוך לשון קדומה ביותר תוכן מאוחר ביותר, עד כדי הניסוי הנועז להעלות מלשון מקרא ריאליסטיקה של המאה הי"ט, אבל הייתה זו בראוורה מיותרת, וניחא לנו, שמנדל לפין ולאחריו מגדלי וכל שנמשכו להם ומהם ויתרו עליה, והרחיבו את לשון ביטויים באופן שתהא מסוגלת יותר לבטא את מלוא צורכם של החיים. אולם הרחבה זו היא צעירה מדי, וממילא מסורתה צעירה מדי, שתיעשה נוסח כולל, לא כל שכן כלל, של המוני עם רב, והתלמידים בכללם ובראשם. הוראת הלשון בהרחבתה אינה נשענת אל הוראת יסודותיה, התחביר והסגנון, שכן לימוד הלשון ודקדוקה אינו יודע אלא את המקרא בלבד. בינתיים נמצאת הלשון בלחצה הגובר והולך של תצבורת לשונות-נכר ולשונות-בית, והיא מתנכרת לעצמה ולמקורותיה, ודייה קריאת מרפרפת בעיתון ושמיצה חטופה לגאום ולהרצאה, וביותר לשיחה, כדי לדעת, עד היכן שיטפונה של ההתלעזות הגיעה. אמת, אין זו לה ללשונו הפעם הראשונה, ששיטפונה של לשון לא-לה מתרגש עליה והיא נתבעה לעמוד בפניו, ויש שנשטפה ויש שניצלה, אבל אינו דומה מעמדה של לשון-שבכתב, כפי שהייתה ללשונו תקופות מרובות, שהתגוננותה קלה יותר, כמעמדה של לשון שבעל פה, שהתגוננותה קשה יותר, ואפילו קשה ביותר, וכמה וכמה גורמים מכריעים הנתבעים להתגוננות זו – הנואם בכנסת, וכדומה, המורה והמרצה מעל דוכן ההוראה, המשותח ברדיו, השחקן בתיאטרון – או שאינם נענים לה או מועלים בתפקידם. ויותר מהמה העיתון עושה; ודווקא החלק הנקרא ביותר – הטלגרמה, הידיעה החיה, המאמר האקטואלי, שכתבתם חטופה, וביותר כששאיבתם ממקורי לעו, הם המרבים את הסכנה של לזלזל בלשון, אוצר מקוריה, חוקיה. מחצית יובל שנותי עברו עליי בעבודה במערכת עיתון "דבר", והריני עוקב לשון הטלגרמות גם בהם ג'הארץ" וכדומה, והריני רואה בעליל, עד מה נשתנתה לרעה מאז היות מתרגמיה אמני לשון, כשלוסקי, אלתרמן, יהושע בר-יוסף וכיוצא בהם. אמת, גם בימים ההם אירע, כי בהגיע טלגרמה, ועניינה נאום של צ'רצ'יל, המשופע זכרי מקרא, אך מתרגם בודד ידע לכוון להם ולהביאם כלשונם בתנ"ך, אולם כלל התרגומים היה מכוון לתכליתו על דרך החלפת ניב בניב, מימרה במימרה וכדומה, ואילו לימים גברה מידת הרישול והזלזול, והיא שדחקה את שלנו בשל שלהם, באופן שהשאילה מרובה על הקניין.

תקנת הקלקלה הזאת מחייבתנו שנבטל, או לפחות, נעמם את הדימוגיה של ההיתרים הנוהגת מעברים, ובעיקר היא מחייבתנו שנגביר, או לפחות, נחדד את כיבודה של לשונו על מקורותיה ומקורותיה. כי בינינו לבין עצמנו, יש בנו נטייה לזלזול בעצמנו ובשלנו – מבקרי בתי-הקפה יעידו לפניכם, כי נושא-קבע של השיחות בהם הוא לגלוג על אלה שלשון הנכר שבפיהם אינה כתיקונה; שלשום היה זה לגלוג על דוברי רוסית, אתמול על דוברי גרמנית, היום על דוברי אנגלית. ככל ששמעתי שיחות-לעג אלה, המלוות דוגמאות של גיחוך, התקנאתי בלשונותיהן של מוסקבה, ברלין ולונדון, שאזוניהם של יושבי תל-אביב וירושלים נצרמות מפנימתן, אך אינן נצרמות מפנימת לשונם שלהם עצמם. לא אחת הרהרתי: אילו חרדתם לטהרת לשוננו היה בה אחד משישים מחרדתם ללשונו נכר, ורווח לנו. אבל מה אעשה ולא מש מזכרונני מעשה שהיה כך היה: בליל תשעה באב זרמו המוני המונים לכותל המערבי, מרובים בהם היו גלויי ראש, ובכללם אף מורה מובהק, קדיש יהודה סילמן (שהיה, אגב, ממיסדי "הצופה"). לא יכולתי לעצור ברוחי ושאלתי: האומנם היית נכנס בכיסוי ראש לקבר משיחם או בנעילת הסנדל למסגד עומר? השיבני: לא; והסמיך את ההלצה הנודעת על מי

שנשאל, על שום מה הגויים נוהגים רוב דרך ארץ בבית יראתם, ואילו ישראל משוחחים, מטיילים, ואפילו רוקקים בבית תפילתם, וענה, כי לא כדרכם של עבדים בבית אדונם דרכם של בנים בבית אביהם. אבל דרכה של הלצה אינה יוצאת מכלל עצמה, וביותר שמנהגם של ישראל בבית תפילתם כבר צווחו עליו ראשונים. ומן המשל אל הנמשל: אף מנהגנו בלשונו דין שיצווחו עליו אחרונים.

ולמעשה, בעינינו ראינו, כי כשבאנו להשביח לשונו של שירות השידור נמצאו לנו אוזניים קשובות, אפשר כי אף בדברים גדולים מזה כך. ומה לנו דבר גדול כדקדוק, כתחביר, כסגנון – ולא תהיה כוהנת כפונדקית? אם אפשר לנו להקדיש ישיבות מרובות לעניינים מיכאניים יותר, כבדיקת מונחים טכניים ואישורם, מן המחויב שנקדיש ישיבות מרובות לעניינים אורגניים יותר. אדרבה, נשמע הרצאות, נלבן את שדעותינו חצויות בו, ונאשר את שאין דעותינו חצויות בו, או באנו בו על המוסכם. ודאי לא נינוק, אם נקדיש את דיוני המליאה במשך שנה או שנה ומחצה לבעיה הזאת.

הא' קוטשר: אני חושש, שלא התבטאתי בבהירות הדרושה. לפי התחביר שבמקורות מבנה המשפט הריהו "הבית גדול הוא". הכול מודים, שאין לפסול את הצורה; "הבית הוא גדול", אע"פ שפרי השפעת הלעו היא (יידיש, גרמנית וכו'). נמצאנו אפוא מכשירים מבנה, שאינו נמצא במקורותינו הקלאסיים. אם נכשיר דרך תחביר חדשה זו, יבואו וישאלונו, משום מה לא נתיר צורות תחביר חדשות, שאינן נמצא במקורותינו הקלאסיים. עלינו לנמק, משום מה נוהגים אנו איפה ואיפה. נקודה זו מן הדין שתשמש אחד הנושאים לדין.

הא' בן-חיים: הוויכוח הצדיק את עצמו. היו לנו חששות בוועדה, והיו שסברו שאין מקום לדין זה. הוויכוח הראה שמן הראוי היה מזמן שנדון ונתוכח בעניינים עקרוניים. ועתה מן הראוי להמשיך, לא רק בדין אלא גם צריך שיהא הדין הנוסף מוכן יפה. לא ייתכן שתוציא האקדמיה הוראה שישתרו אותה בנקל. הושמעו כאן הצעות, ואם יסכימו המציעים, יש לדעתי, להעביר את המשך הדין לוועד הדקדוק, העוסק בהכוונת הדין בתחום זה. לפי הצעתי יקבע ועד הדקדוק, עם כמה חברים נוספים, את דרך המשך הפעולה. יש בידנו הצעות מאת האדונים פרץ, מורג, שלי, בן-נון, קוטשר, רבין, מירסקי, ואם כן, יימסר העניין לידי ועד הדקדוק שחבריו הם האדונים קוטשר, בנעט, ברגרין, שירמן, בן-חיים, ויצטרפו אליהם שאר בעלי ההצעות שהוכרתי. לאחר שתתגבשה בידיהם ההצעות, יובא העניין שוב למליאה.

הצבעה: בעד הצעת הא' בן-חיים – 11

נגדה – 1

נמנעו – 2

ההצעה נתקבלה.

הישיבה השבעים וארבע

ביום הרביעי, כ"ז בסיוון תשכ"ו, בשעות 2.30–6.00 אחה"צ בבית האקדמיה בירושלים

הנוכחים: החברים האדונים אברמסון, אורבך, בלאו, בן-חיים, בן-נון, בנעט, גרינברג, טור-סיני, ייבין, מלמד, מירסקי, סדן, ענון, קוטשר, רבין, ריבלין, שירמן, שלי.

החברים היועצים האדונים בורלא, ויידל, לייבל, מלצר, קרוא, שבטיאל. המנהל האמרכלי הא' בן-מנחם.

חברי המזכירות: הגב' בהט וקלאר והאדונים איתן, מדין.